

EUGEN ZELENÁK:**Konstruktivismus a pluralita v histórii**

Ružomberok: Verbum 2011, 123 s.

Autor publikácie v predslove konštatuje, že „v posledných rokoch to (...) začalo vyzerať, že sa debata o historickej narácii vyčerpala a vo filozofii histórie zavládla tematická pluralita či dokonca zmätok“ (s. 5). Kniha Eugena Zelenáka sa pokúša zrozumiteľným spôsobom ozrejmiť konštruktivistickú pozíciu v prebiehajúcej diskusii. Konštruktivistická téza, ktorá stojí v centre pozornosti, znie takto: *Tú istú časť minulosti možno priblížiť viacerými alternatívnymi, no rovnako prijateľnými historickými prácami*. Už názov publikácie informuje o možnosti plurality v histórii, avšak z formulácie konštruktivistickej tézy vyplývajú iné problematické otázky. Práve tie sa pokúsime naznačiť v tejto recenzii.

Členenie knihy do šiestich kapitol sleduje jasný cieľ, ktorý si autor vytýčil. Podľa jeho vlastných slov má ísť o „prvý rozsahovo väčší pokus využiť fregeovský pojem *spôsob danosti* na výklad konštruktivistických názorov troch autorov z filozofie histórie“ (s. 5). V prvej časti sa čitateľ oboznámi so základnými námietkami proti konštruktivismu: obvinenie z popierania existencie minulosti, z relativizmu a zo stotožnenia histórie s umeleckou literatúrou (s. 11).

Musíme si uvedomiť, že história je poznačená pozitivistickým chápaním svojej úlohy. Snahou viacerých teoretikov bolo, a možno aj je, zachrániť jej vedecký status. História nemá striktné dané metodologické nástroje na skúmanie svojho predmetu výskumu. Základnou výčitkou, ktorá implikuje všetky ostatné námietky kritikov, je nemožnosť priameho pozorovania predmetu výskumu (s. 11). Práve snaha A. C. Danta zachrániť status histórie, ktorá tvorí obsah druhej kapitoly, stojí na počiatku konštruktivistickej tézy. Danto v reakcii na najčastejšiu výčitku reagoval formuláciou myšlienkového experimentu *Ideálnej kroniky*. V ňom zohrával dôležitú úlohu *ideálny kronikár*, ktorý z perspektívy dokonalého svedka zaznamenáva všetko dianie vo svete v reálnom čase. Danto však dospel k názoru, že výčitka, ktorú historikom adresujú kritici, nie je oprávnená. Dôvodom je fakt, že všetky historické práce sú formulované v istom časovom odstupe od udalostí, ktoré opisujú. To znamená, že význam je jednotlivým udalostiam priradený až v spojení s inými udalosťami. Práve spájanie udalostí do naratívnych viet vytvára priestor na vyslovenie predpokladu o pluralitnom spodobení minulosti. Danto v snahe zachrániť históriu pred kritikou ponecháva na historikovu subjektívnu preferenciu, ktoré udalosti sa rozhodne spojiť pri naratívnej organizácii svojho rozprávania o minulosti.

Danto tak naznačil, v čom spočíva pluralita historických prác, avšak čitateľovi sú v tretej kapitole Zelenákovskej knihy predstavené názory Haydena Whitea vyvolávajúce množstvo otázok. Vďaka jazyku a forme White pripodobňuje historické narácie skôr k literárnym dielam, ako k vedeckým textom. Podobne ako Danto vo svojich naratívnych vetách aj White ponecháva naratívnu formu na subjektívnu voľbu historika. Klasický prístup, podľa ktorého historik objavuje priamo v prameňoch spôsob ich interpretácie, je tak eliminovaný. Ako zdôrazňuje aj E. Zelenák (s. 35), práve fiktívny prvok historikovej preferencie vytvára podľa Whitea priestor na pluralitné zobrazenie *tej istej* časti minulosti.

Aby nevznikal dojem, že historici môžu prerozprávať historické dianie v ľubovoľnom

mode, a aby teda nedochádzalo napríklad k dehonestácii tragických dejinných momentov, domýšľa White svoju koncepciu o tropologickú úroveň. Zeleňák priblížil tento proces pomocou Kantovho pojmu *veci osebe*, vďaka čomu sa javí ako zrozumiteľnejší. Whitove trópy sú tak „akési apriórne hlbinné štruktúry, cez ktoré historik vníma predmet svojho záujmu (...) trópy (...) nie sú súčasťou minulej reality osebe“ (s. 44).

Autor knihy uvádza Whitovo presvedčenie o tom, že realita je „súborom zmysluprázdnych udalostí (...) V skutočnosti sú historické udalosti ‚hodnotovo neutrálne‘ (...) Význam môže byť udalostiam iba pripísaný, ak sa predstavia v kontexte nejakého príbehu, čiže ak sa umiestnia do konfigurácie, ktorú si vyberie daný historik“ (s. 46 – 47). Na prvý pohľad sa zdá, že predložený názor sa výrazne neodlišuje od tvrdení A. C. Danta. Ako problematická sa však javí skutočnosť, že White uvažuje o pluralitnom zobrazení *tej istej* udalosti. Ak je minulosť zmysluprázdna a naratívna forma je fiktívnym prvkom, ktorý do príbehu vkladá konkrétny historik, vzniká podozrenie, že nie je možné v danom prípade uvažovať o *tej istej* udalosti. Zeleňák si túto komplikáciu uvedomuje. Je však otázne, či by Zeleňákom ponúknutá analógia z filozofie vedy o nedourčenosti teórie faktmi (s. 49 – 50) zachránila Whitovu myšlienku o *tej istej* minulej udalosti. Znamenalo by to začať uvažovať o pravdivosti jednotlivých tvrdení, čo je značne problematické a čo vyvoláva mnoho ďalších otázok.

Danto spolu s Whitom uvažujú o pluralitnom zobrazení minulých udalostí. Paul Roth ako ďalší teoretik, s ktorým nás Zeleňák oboznamuje vo štvrtej kapitole, ide vo svojich úvahách ďalej. V istom zmysle domýšľa konštruktivistické názory do dôsledkov. Roth namieta proti postoju naratívneho realizmu. Tvrdenie, že naše „činy nutne obsahujú intencie a tie vlastne zabezpečujú, že konanie má podobu príbehu“ (s. 54), je podľa Rotha chybné. Znamenalo by to, že človek svoje konanie zámerne štruktúruje do naratívnej podoby, a že teda človek prežíva svoj život vedome ako príbeh, čo je však predmetom ďalších diskusií. Roth sa naopak domnieva, že odhaliť všetky intencie konajúceho nie je možné. Ak by to bolo možné, znamenalo by to, že všetci historici musia dospieť k tomu istému príbehu.

Zeľeňák upozorňuje na vplyv Quinových názorov na Rothovu koncepciu. White dôsledne rozlišuje medzi obsahom a formou. „V pozadí jeho koncepcie je akoby myšlienka, že historici majú pred sebou nejaké ateoretické nesformované objekty – minulé udalosti, ktoré vo svojich prácach reprezentujú s využitím naratívnej formy“ (s. 59). Roth však takýto prístup odmieta s domnienkou, že by šlo len o „novú verziu rozlišovania medzi niečím observačným a teoretickým“ (s. 59). Nemôžeme striktno oddeľovať obsah od formy, pretože jediné, čo nám je prístupné sú „pozorovateľné prejavy opísateľné istým spôsobom“ (s. 63). Roth spochybnením vopred daných esencií, druhov a intencií dospel k myšlienkam o neurčitosti a pluralite minulosti: „Idea nemennej minulosti implikuje existenciu nemenných, fixných esencií a prirodzených druhov, ktoré človek nemôže ovplyvniť. Lenže žiadne nemenné esencie a vopred dané druhy neexistujú, a teda ani minulosť nie je nemenná. Takže minulosť je neurčitá a rôzne opisy sprístupňujú rôzne minulosti“ (s. 64). Rothova predstava plurality minulosti v nás vyvoláva rôzne otázky: či už ohľadom ontologického statusu týchto minulostí, alebo o spôsobe získavania a overenia tvrdení o minulých udalostiach. Zaradenie P. Rotha do tejto publikácie dáva nový rozmer diskusií o pluralite. Danto s Whitom sa pohybujú na úrovni úvah o pluralite spodobení minulosti. Zeleňák však na základe Rothových myšlienok posúva tieto úvahy ďalej.

V posledných dvoch kapitolách sa autor predkladanej publikácie pokúša aplikovať „fregeovský rámec založený na dištinkcii medzi zmyslom (spôsobom danosti) a denotátom“ (s. 68) na prácu historikov. Tvrdí, že „historik sa vo svojom diele zaujíma o určitú časť minulosti,

čiže o nejaký denotát. (...) snaží (sa) predložiť spôsob, akým je dané to, čo je predmetom jeho výskumu. (...) predstavuje spôsob danosti tej časti minulosti, ktorej sa venuje“ (s. 76). Význam takéhoto prístupu Zeleňák vidí v objektivite *spôsobu danosti*, pretože „danú kognitívnu perspektívu alebo uhol pohľadu na príslušný denotát môžu zdieľať viacerí ľudia. Ide tu v podstate o intersubjektívnosť“ (s. 78). Znamená to, že určitý uhol pohľadu na historickú udalosť je prístupný každému kompetentnému používateľovi jazyka, v ktorom je príslušná historická narácia formulovaná. Avšak ten istý denotát môžeme označiť rôznymi výrazmi, a to preto, že tomu istému denotátu prináležia rôzne *spôsoby danosti*. Práve táto skutočnosť opäť implikuje pluralitné zobrazenie minulých udalostí. Vyvrcholením celej publikácie je posledná kapitola, v ktorej je pojem *spôsob danosti* aplikovaný na výklad plurality v histórii, ktorý bol predstavený v predchádzajúcich kapitolách.

Publikácia Eugena Zeleňáka je pútavo napísaným dielom, ktoré zrozumiteľne približuje úskalía problematiky filozofie histórie aj čitateľom bez znalosti primárnych diel z tejto oblasti. Môžu po nej siahnuť ako filozofi, tak aj historici. Pozitivisticky naladeným teoretikom a historikom nastavuje zrkadlo a ukazuje podľa nás reálnejšiu podobu tvorby historických prác. Navyše, viaceré autorove úvahy vyvolávajú nové podnetné otázky, vďaka čomu si recenzovaná kniha takisto zaslúži pozornosť čitateľov.

Jana Kováčová

Jana Kováčová
Katedra filozofie FHV UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
SR
e-mail: jana.kovacova@umb.sk

CAROLYN SWANSON:

Reburial of Nonexistents. Reconsidering the Meinong-Russell Debate

Amsterdam – New York: Rodopi 2011, viii + 134 s.

Teória objektov, ktorú formuloval rakúsky filozof Alexius Meinong, nepochybne patrí medzi exotickéjšie filozofické teórie. Univerzum zaplňa nielen existujúcimi, ale aj neexistujúcimi objektmi: Každý objekt je, ale nie každý objekt má existenciu (či subsistenciu). V univerze sa tak „vedľa seba“ nachádzajú nielen trojrozmerní ľudia, zvieratá, mestá atď. (teda existujúce veci), abstraktné matematické objekty, teoretické idealizácie atď. (teda subsistujúce veci), ale aj zlaté hory či okrúhle štvorce (neexistujúce a nesubsistujúce veci). Načo potrebujeme takúto košatú ontológiu? Bertrand Russell, ktorý pôvodne síce akceptoval meinongovské univerzum, pred viac ako sto rokmi formuloval zásadné argumenty proti nemu. Hoci s výnimkou niekoľkých nadšených meinongovcov sa táto teória objektov považuje aj